

ORGANIZACIJE UDRUŽENOG RADA KAO SUBJEKTI PRIVREDNOG PROMETA

Ugovorne strane iz ugovora u privredi su najčešće organizacije udruženog rada koje ove poslove obavljaju kao svoju privrednu delatnost. Pored organizacija udruženog rada, subjekti privrednog prometa su: društveno-političke zajednice, društveno-političke organizacije, samoupravne interesne zajednice, mesne zajednice i druga društveno pravna lica u pogledu društvenih sredstava kojima upravljaju radni ljudi u tom društveno pravnom licu. Predmet naše pažnje u ovom radu su organizacije udruženog rada (osnovna organizacija udruženog rada, radna organizacija i složena organizacija udruženog rada) kao subjekti privrednog prometa. U cilju celovitosti izlaganja o organizacijama udruženog rada kao subjektima privrednog prometa, izvršićemo analizu subjekata privrednog prometa u periodu od 1946. godine (od donošenja Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima) do danas. Radi preglednosti, izlaganje smo podelili u nekoliko odeljaka: 1) subjekti privrednog prometa prema Osnovnom zakonu o državnim privrednim preduzećima iz 1946. godine, 2) subjekti privrednog prometa prema Osnovnom zakonu o preduzećima iz 1965. godine i prema tekstu noveliranog Osnovnog zakonu o preduzećima iz 1968. godine, 3) subjekti privrednog prometa prema Ustavnim amandmanima iz 1971. godine i prema Zakonu o konstituisanju i upisu u sudski registar organizacija udruženog rada i 4) subjekti privrednog prometa prema Ustavu SFRJ i prema Zakonu o udruženom radu.

1) Subjekti privrednog prometa prema Osnovnom zakonu o državnim privrednim preduzećima

Prema Osnovnom zakonu o državnim privrednim preduzećima državno privredno preduzeće je bilo subjekt u privrednim odnosima. Ono je imalo status pravnog lica (čl. 2 st. 1). Upisom u registar kod nadležnih finansijskih organa državno privredno preduzeće je sticalo pravni subjektivitet. Pošto je nosilac prava svojine na imovini državnih privrednih preduzeća bila država (čl. 1 st. 2), državno privredno preduzeće je bilo samo formalno pravno lice. Imovina preduzeća, kao deo opšte državne imovine, poveravana je konkretnom preduzeću na operativno upravljanje.

»Priznavanje svojstva pravnog lica državnim privrednim preduzećima znači njihovo pravno osamostaljenje, znači priznavanje da svako

državno privredno preduzeće predstavlja subjekta prava, pa da prema tome može biti nosilac prava i obaveza, da može, kao subjekt prava, posebno kao ugovorna strana, učestvovati punovažno i samostalno, u granicama određenim pravilima, uopšte, i to uvek ono kao takvo, u svoje ime i za svoj račun«.¹ Za obaveze nastale u vršenju poslovanja preduzeće je odgovaralo isključivo imovinom koja mu je data na operativno upravljanje (čl. 2 st. 2). Za obaveze preduzeća nisu odgovarali: država, niti, pak, organ pod čijim se administrativno-operativnim rukovodstvom nalazilo određeno preduzeće. Međutim, ni državno privredno preduzeće nije odgovaralo za obaveze države. Jer, »imovina državnih privrednih preduzeća je izdvojena za izvršenje određenih zadataka, i dok se ona takvom tretira ona služi samo i jedino za izvršenje tih zadataka, a to znači da se iz nje ne mogu naplaćivati ostale obaveze države već samo obaveze zasnovane zakonima i pravilima saglasnim radom samo i jedino tog preduzeća, preduzeća čija je imovina u pitanju«.² Uredbom o osnivanju preduzeća i radnji od 1953. godine predviđalo se da se kao subjekti u privrednom prometu mogu pojaviti preduzeća i radnje.

2) Subjekti privrednog prometa prema Osnovnom zakonu o preduzećima od 1965. godine i prema noveliranom tekstu Osnovnog zakona o preduzećima od 1968. godine

Donošenjem Osnovnog zakona o preduzećima³ napušta se univerzalistička koncepcija pravnog lica preduzeća i prelazi se na tzv. pluralističku koncepciju pravnog lica preduzeća.

Šta je to pluralizam, odnosno pluralistička koncepcija pravnog lica preduzeća?

Termin »pluralizam« potiče od latinske reči »pluralis« što znači množinski, u množini. Ovaj termin, dakle, označava postojanje množine, većine.⁴ Pluralistička koncepcija pravnog lica preduzeća znači, da preduzeće više nije jedini, isključivi, pravni subjekt privrednog prometa. Pravni subjektivitet su stekli i delovi združenog preduzeća. Organizacije u sastavu združenog preduzeća dobile su pravni subjektivitet (čl. 92 st. 2 Osnovnog zakona o preduzećima). Tako su organizacije u sastavu združenog preduzeća postale samostalne i samoupravne celine u okviru združenog preduzeća. Pravni subjektivitet su stekle ipso iure istovremeno sa združenim preduzećem (čl. 99 Osnovnog zakona o preduzećima). Organizacije su u privrednom prometu nastupale u svoje ime i za svoj račun. Statutom združenog preduzeća ili ugovorom zaključenim na osnovu statuta moglo se predvideti da je za zaključivanje određenih vrsta ugovora organizaciji potrebna prethodna saglasnost radničkog saveta združenog preduzeća. Na primer, za zaključenje ugovora o kreditu za

¹ Borislav Blagojević: Pravni položaj i pravni poslovi državnih privrednih preduzeća, Beograd, 1947 god., str. 38.

² Borislav Blagojević: Isto, str. 146.

³ »Službeni list SFRJ«, br. 17/65.

⁴ Milan Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Beograd, 1954. god., str. 735.

investiciona ulaganja tražila se saglasnost radničkog saveta združenog preduzeća (čl. 104 Osnovnog zakona o preduzećima).

Pluralistička koncepcija pravnog lica združenog preduzeća je naša specifičnost. Ona je rezultat intenzivnog razvoja našeg društveno-ekonomskog sistema u kome donošenjem Osnovnog zakona o preduzećima započinje proces decentralizacije sredstava i samoupravljanja.

Prelaskom na tzv. pluralističku koncepciju pravnog lica združenog preduzeća, zakonodavac je u Osnovnom zakonu o preduzećima ustanovio novi pravni institut — institut odgovornosti za drugog (članovi 102 i 103 Osnovnog zakona o preduzećima). Dakle, institut odgovornosti za drugog je posledica pluralizma pravnog subjektiviteta. Dodeljivanjem pravnog subjektiviteta organizacijama združenog preduzeća (od strane zakonodavca) nisu smela da budu oštećena treća lica niti ugrožena sigurnost privrednog prometa. U tom smislu, za preuzete obaveze združeno preduzeće je odgovaralo sredstvima zajedničkih fondova preduzeća (čl. 103 Osnovnog zakona o preduzećima). Ukoliko se obaveze združenog preduzeća nisu mogle izvršiti iz sredstava zajedničkih fondova združenog preduzeća, za namirenje ovih obaveza solidarno su odgovarale organizacije u sastavu združenog preduzeća (čl. 103 Osnovnog zakona o preduzećima).

Organizacija u sastavu združenog preduzeća je imala status pravnog lica. Ona je samostalno, u svoje ime i za svoj račun, istupala u privrednom prometu. Organizacija je odgovarala za preuzete obaveze (čl. 102 st. 3 Osnovnog zakona o preduzećima). Ukoliko se obaveze nisu mogle izvršiti iz sredstava organizacije, one su se namirivale iz sredstava združenog preduzeća. U slučaju da su ona bila nedovoljna, odgovarale su i druge organizacije u sastavu združenog preduzeća (čl. 102 st. 4 Osnovnog zakona o preduzećima). Preduzeće i organizacije u sastavu združenog preduzeća su imale pravo regresa od organizacije — dužnika čiji je dug izmiren. (čl. 102 Osnovnog zakona o preduzećima).

Koncepcija pluraliteta pravnog lica preduzeća je bila u većem obimu primenjena u noveliranom tekstu Osnovnog zakona o preduzećima od 1968. godine. Novelirani tekst Osnovnog zakona o preduzećima je ustanovio jedan novi pravni institut — organizaciju udruženog rada.⁵ Organizacija udruženog rada, kao generički pojam, označava sve vrste delova preduzeća. Transformacija preduzeća je nastala kao rezultat intenzivnog razvoja samoupravljanja u našim društveno-ekonomskim odnosima. Postalo je izvesno da se samoupravljanje radnika na nivou preduzeća ne može uspešno ostvarivati. Samoupravljanje radnika se svodilo na rad organa upravljanja u preduzeću. Trebalo je, dakle, omogućiti radnicima da potpunije i doslednije ostvaruju samoupravljanje u preduzeću. Rešenje je pronađeno u ustanovljenju instituta organizacije udruženog rada. U okviru organizacije udruženog rada radnicima je pružena mogućnost da uspešnije samoupravljaју.

⁵ Termin »organizacija udruženog rada« prvi put je upotrebljen u Osnovnom zakonu o utvrđivanju i raspodeli dohotka u radnim organizacijama. (»Službeni list SFRJ«, br. 32/68), a onda ga je preuzeo Zakon o izmenama i dopunama Osnovnog zakona o preduzećima i Amandman XV.

Zakon je predviđao tri tipa organizacija udruženog rada u sastavu preduzeća: samostalnu organizaciju udruženog rada sa svojstvom pravnog lica, samostalnu organizaciju udruženog rada bez svojstva pravnog lica i organizaciju udruženog rada sa drukčijim obimom samoupravnih prava (čl. 9 Osnovnog zakona o preduzećima). Za naše razmatranje je najznačajnija samostalna organizacija udruženog rada sa svojstvom pravnog lica. Status organizacije udruženog rada — pravnog lica mogao je steći deo preduzeća u kome su radnici: samostalno sticali i raspoređivali dohodak, odlučivali o korišćenju i raspolaganju sredstvima i u kome su postojale mogućnosti za samostalno istupanje na tržištu s obzirom na prirodu proizvoda ili usluga koje pruža.

Samostalna organizacija udruženog rada sa svojstvom pravnog lica je imala sledeća obeležja: samostalno je istupala na tržištu, imala je: naziv u kome je bila sadržana i firma preduzeća, pravo na zaštitu naziva, organe upravljanja određene statutom preduzeća, odlučivala je o korišćenju i raspolaganju sredstvima koje je imala, u pogledu vođenja knjigovodstva imala je ista prava i obaveze kao i preduzeće, samostalno je donosila svoj završni račun i periodične obračune, itd.⁶

Preduzeće je bilo ovlašćeno (čl. 31 Osnovnog zakona o preduzećima od 1968. godine) da statutom ili ugovorom zaključenim na osnovu statuta utvrđuje: obim samoupravnih prava organizacija udruženog rada, uslove za njihovo sticanje i međusobne odnose organizacija udruženog rada. Noveliranim Osnovnim zakonom o preduzećima statutu, kao osnovom pravnom aktu preduzeća, dat je veći značaj. Postao je izvor prava za regulisanje unutrašnjih odnosa u preduzeću, koji su do donošenja noveliranog Osnovnog zakona o preduzećima bili regulisani zakonom.

Organizaciona struktura preduzeća bila je odraz potreba njegovih radnih ljudi. Bilo je preduzeća u kojima su sve samostalne organizacije udruženog rada imale status pravnog lica. Ona su podsećala na združena preduzeća. Bilo je i takvih preduzeća u kojima ni jedna samostalna organizacija udruženog rada nije imala status pravnog lica, gde se kao pravni subjekt pojavljivalo preduzeće. I na kraju, postojala su preduzeća u kojima su neke samostalne organizacije udruženog rada imale svojstvo pravnog lica, a druge nisu.

Samostalne organizacije udruženog rada — pravna lica, kao i organizacije u sastavu združenog preduzeća, su kao pravna lica imale prava i obaveze utvrđene zakonom, statutom i ugovorom. Između preduzeća, kao celine, i samostalne organizacije udruženog rada — pravnog lica postojala je povezanost koja se ispoljavala u sledećem: članovi najviših organa upravljanja preduzeća birani su iz radnih zajednica organizacija udruženog rada u sastavu preduzeća, statut preduzeća je bio zajednički akt za preduzeće i organizacije u njegovom sastavu, plan preduzeća je bio obavezan i za samostalne organizacije udruženog rada — pravna lica, kao i za druge organizacije udruženog rada u sastavu preduzeća, itd.

⁶ Branislav Ivanović: Međusobni odnosi organa organizacija udruženog rada povodom održavanja poslovnog saobraćaja s trećima, Pravni zbornik, 1971. god., br. 1—2, str. 32.

Promene do kojih je dolazilo u organizacionoj strukturi preduzeća imale su uticaja, između ostalog, i na institut odgovornosti. Zakonodavac je, prilikom regulisanja odgovornosti u pravnim aktima, vodio računa o interesima poverilaca. On se trudio da svojim rešenjima pruži adekvatnu zaštitu poveriocima, a samim tim da pojača sigurnost u privrednom prometu.

Za preuzete obaveze samostalna organizacija udruženog rada — pravno lice je odgovarala (prema čl. 36 st. 1 Osnovnog zakona o preduzećima) do visine vrednosti sredstava koja koristi i kojima raspolaze, sredstvima koja je iz svog dohotka ili iz svojih fondova unela u zajedničke fondove preduzeća i sredstvima koja je uložila u druge samostalne organizacije — pravna lica u sastavu preduzeća, osim onih koja je na njih prenela na osnovu isporučenih proizvoda i izvršenih usluga.⁷ U slučaju kad samostalna organizacija udruženog rada — pravno lice nije mogla da izvrši obaveze iz svojih sredstava, postojala je mogućnost da za obaveze samostalne organizacije udruženog rada — pravnog lica odgovaraju: preduzeće i druge samostalne organizacije — pravna lica (čl. 36b st. 2 Osnovnog zakona o preduzećima).

Supsidijarna odgovornost preduzeća i samostalne organizacije udruženog rada — pravnog lica postojala je: 1) u slučaju da je takva odgovornost bila predviđena statutom ili ugovorom, i 2) ako se obaveze nisu mogle izvršiti iz imovine glavnog dužnika — samostalne organizacije udruženog rada — pravnog lica.

Za preuzete obaveze preduzeće je odgovaralo do visine vrednosti sredstava preduzeća (zajednički fondovi i druga sredstva preduzeća) — član 36v Osnovnog zakona o preduzećima. U slučaju da se obaveze preduzeća nisu mogle namiriti iz sredstava preduzeća, samostalne organizacije udruženog rada — pravna lica u sastavu preduzeća odgovarale su solidarno (čl. 36v Osnovnog zakona o preduzećima). Odredbe člana 36v Osnovnog zakona o preduzećima su imale imperativni karakter, pa se odgovornost samostalnih organizacija udruženog rada — pravnih lica nije mogla isključiti.⁸

3. Subjekti privrednog prometa prema Ustavnim amandmanima od 1971. godine i prema Zakonu o konstituisanju i upisu u sudski registar organizacija udruženog rada

Ustavnim amandmanima od 1971. godine u potpunosti je izvršena decentralizacija samoupravljanja u preduzećima. U žiži svih odnosa, na koje se primenjuju Amandmani, nalazi se slobodni i samostalni radnik. Ostvarujući Ustavom im dato pravo rada društvenim sredstvima, radnici udružuju svoj rad u osnovnoj organizaciji, osnovnoj ćeliji samoupravljanja.

⁷ Presuda Vrhovnog privrednog suda Sl—538/70, od 17. septembra 1970, Informator, 1971. god., br. 1774, str. 17.

⁸ Prema Osnovnom zakonu o preduzećima postojale su: zakonska, statutarina i udovorna odgovornost.

Osnovna organizacija je osnovna ćelija društveno-ekonomskog sistema. Ona predstavlja deo radne organizacije. Osnovna organizacija predstavlja samoupravnu, radnu i ekonomsku celinu. Njeni rezultati rada se mogu potvrditi kao vrednost na tržištu ili u okviru radne organizacije čiji su deo (Amandman XXI t. 2, st. 2). Osnovna organizacija ne može da postoji samostalno, van radne organizacije. Ona je deo radne organizacije (koja je stupila na mesto preduzeća). Radna organizacija predstavlja prvi stepenik u udruživanju rada i sredstava. Znači, delovi radne organizacije — osnovne organizacije, pošto ne mogu da postoje samostalno (izvan radne organizacije), obavezne su da se udruže u radnu organizaciju. Međusobna prava i obaveze osnovnih organizacija, odnosno osnovnih organizacija i radne organizacije bila su regulisana samoupravnim sporazumom o udruživanju (Amandman XXII t. 1; st. 2).

Donošenjem Ustavnih amandana 1971. godine započinje proces samoupravnog organizovanja udruženog rada. Ovaj proces se manifestovao u određenim oblicima udruživanja rada i sredstava. Postojanje ovih organizacionih oblika je nužnost socijalističke robne proizvodnje. Preko ovih organizacionih oblika radnici, odnosno radni ljudi se pojavljuju kao društveno-ekonomska kategorija u procesu društvene reprodukcije.⁹

U Ustavnim amandmanima (1971. god.) se ističe da je osnovna organizacija nosilac prava i obaveza koje joj pripadaju na osnovu ustava, zakona i samoupravnog sporazuma o udruživanju. Međutim, Amandmani nisu rešili pitanje pravnog subjektiviteta osnovne organizacije. Oni su, dakle, regulisanje pitanja pravnog subjektiviteta osnovne organizacije prepustili autonomnom aktu radne organizacije — samoupravnim sporazumu o udruživanju.¹⁰

U pravnoj teoriji su se pojavila različita shvatanja o pravnom subjektivitetu osnovne organizacije. Za sva ta shvatanja zajedničko je da prihvataju pluralističku koncepciju pravnog subjektiviteta radne organizacije. Spor oko pravnog subjektiviteta osnovne organizacije se vodio, upravo, zbog odgovornosti osnovne organizacije. Jer, ako je osnovna organizacija pravno lice, ona mora da odgovara za obaveze. I obrnuto. Ako osnovna organizacija nije pravno lice, ona ne može samostalno, u svoje ime i za svoj račun, istupati u privrednom prometu. Ne može, dakle, preuzimati obaveze. Pitanje njene odgovornosti se ne postavlja.

Po jednom shvatanju, za pravni subjektivitet osnovne organizacije bitna su ovlašćenja osnovne organizacije u pravnom prometu. Ovlašćenja osnovne organizacije se regulišu samoupravnim sporazumom o udruživanju. Pravni subjektivitet se pretpostavlja na osnovu celokupnog pravnog položaja osnovne organizacije.¹¹ Zato se predlaže potpuno napuštanje sistema određivanja pravnog subjektiviteta pravnom normom.

⁹ Ljubisav Marković: Ekonomsko uređenje — rani socijalizam, Beograd, 1971. god., str. 125.

¹⁰ Mihajlo Velimirović: Pravni subjektivitet djelova preduzeća, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 1973. god, br. XXI, str. 14.

¹¹ Leon Geršković: Neposredna primena ustavnih amandana u organizacijama udruženog rada, Beograd, 1971. god., str. 143.

Udružujući svoj rad sa društvenim sredstvima radnici proizvode robu ili, pak, vrše usluge. Status pravnog lica pripada, kao izvorno pravo, osnovnoj organizaciji zato što proizlazi iz proizvodnog odnosa.¹²

Po drugom shvatanju, pravni subjektivitet osnovne organizacije je unutrašnji (samoupravni) i spoljni (tržišni). Ustavnim amandmanima osnovnoj organizaciji nije priznat pravni subjektivitet, tako da se one ne mogu ex constitutione smatrati pravnim licima. Da bi jedna društvena tvorevina stekla status pravnog lica treba da ispuni pravom predviđene uslove. Međutim, sve osnovne organizacije ne ispunjavaju te uslove. Pošto za osnovne organizacije ti uslovi nisu utvrđeni, a za radnu jesu, uzima se da je radna organizacija uvek pravni subjekt odnosa koji su vezani za tržište.¹³

Status pravnog lica je mogao biti dat osnovnoj organizaciji samoupravnim sporazumom o udruživanju. Kako je radna organizacija bila pravni subjekt ex constitutione, osnovna organizacija i kad je na osnovu samoupravnog sporazuma o udruživanju dobijala pravni subjektivitet nije bila samostalni pravni subjekt. Njen pravni subjektivitet je zavisio od radne organizacije. Kao nosilac samoupravnog subjektiviteta, osnovna organizacija je bila samostalni nosilac prava i dužnosti.

Nesporazum oko pravnog subjektiviteta osnovne organizacije je otklonjen donošenjem Zakona o konstituisanju i upisu u: sudski registar organizacija udruženog rada. Odredbama ovog Zakona (čl. 2): bilo je predviđeno, da je svaka organizacija udruženog rada pravno lice sa pravima i obavezama koje joj pripadaju na osnovu ustava, zakona i samoupravnog sporazuma o udruživanju. Donošenjem Zakona o konstituisanju osnovna organizacija je postala pravno lice ex lege. Svojestvo pravnog lica je neodvojivo od organizacije udruženog rada. Ona ga se ne može odreći niti preneti na drugu organizaciju udruženog rada.¹⁴

4. Subjekti privrednog prometa prema Ustavu SFRJ i prema Zakonu o udruženom radu

Ustavom SFRJ od 1974. godine izričito se određuje pravni subjektivitet organizacija udruženog rada. U članu 45. Ustava SFRJ stoji da, »osnovna organizacija udruženog rada, njihove zajednice i drugi oblici udruživanja organizacija udruženog rada... pravna su lica sa pravima, obavezama i odgovornostima koje imaju na osnovu ustava, zakona i samoupravnog sporazuma o udruživanju, odnosno akta o osnivanju«. Sličnu odredbu sadrži i Zakon o udruženom radu (čl. 37). Iz odredbe člana 37. Ustava SFRJ proizlazi da se prerogativi pravnog lica ne utvrđuju više samo zakonom, već i samoupravnim sporazumom o udruživanju. Na taj način se ostvaruje jedno od osnovnih načela u

¹² Milan Brkić: Osvrt na uređenje nekih odnosa u oblasti udruženog rada, Beograd, 1971., str. 143.

¹³ Vladimir Jovanović: Statusna pitanja organizacija udruženog rada, Zagreb, 1971. god., str. 27 i 30.

¹⁴ Mihajlo Velimirović: Pravni subjektivitet djelova preduzeća, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 1973. god., br. XXI, str. 15.

našem društveno-ekonomskom sistemu, načelo autonomnog regulisanja statusnopravne materije od strane udruženih radnika u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada. Odredbama samoupravnog sporazuma o udruživanju regulišu se osnovna pitanja statusnopravnog položaja organizacije udruženog rada: firma i sedišta radne organizacije, delatnost osnovnih organizacija i delatnost radne organizacije, zajednički poslovi i interesi koji se ostvaruju u radnoj organizaciji udruživanje sredstava i njihova namena, koordiniranje procesa rada, o međusobnim odnosima osnovnih organizacija i njihovim pravima, obavezama i odgovornostima u pravnom prometu, o oblicima i uslovima ostvarivanja odgovornosti radne organizacije i njenim ovlašćenjima u pravnom prometu koji se vrši za osnovne organizacije, itd. (čl. 372, st. 1 Zakona o udruženom radu). Dakle, zakonodavac je postavio okvire, dao načela, principe. Udruženi radnici u organizacijama udruženog rada samostalno i ravnopravno, u okvirima postavljenim zakonom, putem svojih normativnih akata (u prvom redu putem samoupravnog sporazuma o udruživanju) regulišu pitanja značajna za pravni položaj kako njihove organizacije udruženog rada, tako i organizacije udruženog rada u koju su udruženi, čiji su deo. Odredbe samoupravnog sporazuma o udruživanju predstavljaju materijalizovanu volju udruženih radnika u organizacijama udruženog rada. One se upisuju u sudski registar. Momentom upisa u sudski registar odredbe samoupravnog sporazuma o udruživanju proizvode pravno dejstvo prema trećim licima.

Donošenjem Zakona o udruženom radu zaokružen je proces pravnog regulisanja subjekata privrednog prava. Tako je okončana značajna etapa u razvoju našeg privrednog sistema. Navešćemo neke karakteristike ovog perioda intenzivnog razvoja društveno-ekonomskih odnosa koji je započeo donošenjem Ustavnih amandmana 1971. godine.

1) Jedna od osnovnih karakteristika ovog perioda je napuštanje tzv. »preduzetničke« konceptije subjekata društveno-ekonomskih odnosa i prelazak na tzv. »radno-dohodovnu« konceptiju. Umesto preduzeća, osnovni subjekt u društveno-ekonomskim odnosima postaje radnik u osnovnoj organizaciji udruženog rada. On raspolaže društvenim sredstvima. Kako grupa udruženih radnika ne može neposredno istupati na tržištu, to osnovna organizacija ima pravo raspolaganja prema trećim licima i, kao pravno lice, istupa na tržištu.

Osnovna organizacija je osnovni učesnik u prometu roba i vršenju privrednih usluga. Radnici udruženi u osnovnu organizaciju u »ostvarivanju prava rada društvenim sredstvima... imaju u pogledu korišćenja, upravljanja i raspolaganja društvenim sredstvima prava, obaveze i odgovornosti utvrđene zakonom i samoupravnim opštim aktom u skladu sa zakonom« (čl. 230 Zakona o udruženom radu). Oni koriste društvena sredstva i njima raspolažu u skladu sa prirodom i namenom tih sredstava (čl. 231 Zakona o udruženom radu). Vršeci pravo raspolaganja društvenim sredstvima radnici donose odluke o otuđenju, odnosno pribavljanju određenih društvenih sredstava. Osnovna organizacija, kao društveno pravno lice, stupa u pravni promet u vezi društvenih sredstava kojima upravljaju i raspolažu radnici udruženi u osnovnoj organizaciji.

U vezi sa promenama do kojih je došlo u pravnom položaju organizacija udruženog rada postavlja se pitanje, šta je danas radna organizacija?

Prema Ustavu SFRJ (čl. 35) radna organizacija je samostalna organizacija radnika udruženih u osnovne organizacije koje su povezane zajedničkim interesima u radu ili su, pak, neposredno povezani jedinstvenim procesom rada. Isto rešenje sadrži i Zakon o udruženom radu (čl. 346 st. 1). Kroz radnu organizaciju se izražava zajedništvo ciljeva i interesa osnovnih organizacija u sastavu radne organizacije u čitavom nizu značajnih pitanja: obezbeđenje zajedničkih planova razvoja, stvaranje uslova za veću stabilnost u poslovanju osnovnih organizacija, ostvarivanje samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa, usaglašavanje interesa osnovnih organizacija, itd.¹⁵ Koji će se zajednički interesi ostvarivati u radnoj organizaciji, u čemu će se manifestovati to zajedništvo — to su pitanja o kojima odlučuju radnici u osnovnim organizacijama. Slobodno i ravnopravno, putem samoupravnog sporazuma o udruživanju u radnu organizaciju, radnici će odrediti zajedničke poslove, odnosno zajedničke interese i ciljeve koji će se ostvarivati na nivou radne organizacije.¹⁶ Na taj način ostvaruje se osnovni uslov postojanja radne organizacije.

Radna organizacija, koja u svom sastavu nema osnovne organizacije, u privrednom prometu ima isti položaj kao i osnovna organizacija (čl. 347 st. 2 Zakona o udruženom radu).

Kao učesnici privrednog prometa pojavljuju se i radne organizacije koje u svom sastavu imaju osnovne organizacije, odnosno složene organizacije udruženog rada.

Samoupravnim sporazumom o udruživanju osnovne organizacije mogu ovlastiti radnu organizaciju da za njih istupa u privrednom prometu.¹⁷

---

¹⁵ Videti Vladimir Jovanović: Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, T. I, Beograd, 1978. god., str. 581—582.

¹⁶ U tom smislu, Vladimir Jovanović kaže: »da danas radna organizacija predstavlja ono što će osnovne organizacije udruženog rada odlučiti da bude«, Oblici samoupravnog organizovanja udruženog rada, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1976. god., br. 4, str. 281.

¹⁷ Samoupravni sporazum o udruživanju u radnu organizaciju industriju azbestnih proizvoda FIAZ, Prokuplje

čl. 58

st. 3 Osnovne organizacije udruženog rada prenose pravo na radnu organizaciju u čijem su sastavu da za njihov račun zaključuje ugovore i preuzima druge pravne radnje u pravnom prometu sa trećim licima u okviru zajednički udruženih sredstava.

Samoupravni sporazum o udruživanju osnovnih organizacija udruženog rada u radnu organizaciju duvanska industrija »Ništabak«

čl. 20

Radna organizacija u pravnom prometu sa trećim licima ovlašćena je da zaključuje u svoje ime a za račun udruženih osnovnih organizacija sledeće pravne poslove:

- ugovor o obezbeđenju finansijskih sredstava,
- zaključenje ugovora o obezbeđenju deviznih sredstava i opreme,
- zaključivanje sporazuma o udruživanju rada i sredstava.

Radna organizacija može istupati u privrednom prometu: 1) u svoje ime i za svoj račun, 2) u svoje ime a za račun osnovnih organizacija i 3) u ime i za račun jedne od njenih osnovnih organizacija.

Posebnu pažnju zaslužuje slučaj kad jedna radna organizacija istupa u privrednom prometu u svoje ime i za svoj račun. U takvom slučaju radna organizacija istupa u privrednom prometu za račun svojih osnovnih organizacija. Ovakav zaključak proizlazi iz sledećeg: 1) ekonomski efekti zaključenog ugovora pripadaju osnovnim organizacijama u sastavu radne organizacije, 2) preko radne organizacije ostvaruju se zajednički ciljevi, interesi udruženih osnovnih organizacija, 3) sredstva kojima raspolaže radna organizacija su udružena sredstva njenih osnovnih organizacija, i 4) dohodak se ne ostvaruje na nivou radne organizacije, već u okviru osnovnih organizacija. Iz analize suštine odnosa nameće se zaključak, da je istupanje radne organizacije u svoje ime i za svoj račun u suštini isto što i istupanje u svoje ime a za račun osnovnih organizacija. Razlika između ova dva načina istupanja radne organizacije u privrednom prometu je, dakle, formalna. Ova činjenica je značajna za pitanje odgovornosti osnovnih organizacija za obaveze radne organizacije. Osnovne organizacije, obzirom na rečeno, trebale bi da prilikom regulisanja pitanja odgovornosti za obaveze radne organizacije predvide istu odgovornost (vrstu i obim odgovornosti) za obaveze koje nastanu istupanjem radne organizacije u svoje ime i za svoj račun i u svoje ime a za račun osnovnih organizacija. Međutim, u praksi se ovo pitanje različito rešava. Na primer, u jednom samoupravnom sporazumu o udruživanju, osnovne organizacije su predvidele da za obaveze »svoje« radne organizacije, koje nastanu iz obavljanja poslova za osnovne organizacije, odgovaraju solidarno. Za obaveze radne organizacije koje nastanu u vezi sa vršenjem poslova za koje su osnovne organizacije udružile sredstva, osnovne organizacije su ustanovile odgovornost udruženim sredstvima.¹⁸ Smatramo da ovakav stav osnovnih organizacija nije ispravan. Ograničenje odgovornosti osnovnih organizacija za slučaj kada radna organizacija istupa u svoje ime i za svoj račun je neopravdano. Navodi na zaključak da osnovne organizacije nisu zainteresovane za ostvarivanje zajedničkih interesa i ciljeva. Istupanjem radne organizacije u svoje ime i za svoj račun vrši se ostvarivanje zajedničkih ciljeva i interesa udruženih osnovnih organizacija. Čini se da osnovne organizacije zaboravljaju da ekonomski efekti ugovora koje radna organizacija zaključi u svoje ime i za svoj račun pripadaju njima. Smatramo da bi slučajevima kada radna organizacija istupa u svoje ime i za svoj račun i u svoje ime a za račun osnovnih organizacija najviše odgovarala neograničena solidarna odgovornost osnovnih organizacija. Međutim, s obzirom na načelo autonomnog regulisanja odgovornosti od strane organizacija udruženog rada, radnici u osnovnim

Samoupravni sporazum o udruživanju u radnu organizaciju fabriku obojenih metala »Duro Salaj« iz Niša.

čl. 5

st. 2 Osnovne organizacije poveravaju i ovlašćuju radnu organizaciju da u svoje ime i za njihov račun obavlja poslove spoljnotrgovinskog prometa i to...

¹⁸ Rešenje Višeg privrednog suda Srbije, Pž—2955/77, od 23. septembra 1977. godine, Privredno pravni priručnik, 1978. god., br. 1, str. 60.

organizacijama će se, prilikom regulisanja pitanja odgovornosti za obaveze radne organizacije u samoupravnom sporazumu o udruživanju, međusobno dogovoriti i izabrati neku od zakonom predviđenih vrsta odgovornosti (čl. 420 Zakona o udruženom radu).

Na isti način i iz istih razloga može se zaključiti da, kad složena organizacija udruženog rada istupa u svoje ime i za svoj račun ona, ustvari, istupa za račun osnovnih organizacija koje su u sastavu radnih organizacija udruženih u složenu organizaciju.

U slučaju kada radna organizacija istupa u ime i za račun jedne od njenih osnovnih organizacija, ona, ustvari, istupa u privrednom prometu kao zastupnik osnovne organizacije u čije ime i za čiji račun istupa. Tada se pitanje odgovornosti radne organizacije i ne postavlja. Za obaveze koje su nastale iz ugovora koje je radna organizacija zaključila u ime i za račun osnovne organizacije odgovara osnovna organizacija u čije ime i za čiji račun je ugovor zaključen.

2) Ustavom SFRJ ustanovljen je novi pravni institut — pravo rada društvenim sredstvima. Odredbom člana 13 Ustava SFRJ predviđa se da, »radnik u udruženom radu sredstvima u društvenoj svojini ima pravo rada društvenim sredstvima kao svoje neotuđivo pravo da radi tim sredstvima radi zadovoljavanja ličnih i društvenih potreba i da, kao slobodan i ravnopravan s drugim radnicima u udruženom radu, upravlja svojim radom i uslovima i rezultatima svog rada«.

Ovaj pravni institut je nastao kao rezultat krupnih promena do kojih je došlo u društveno-ekonomskim odnosima. U Ustavu SFRJ (osnovna načela III) stoji da »niko nema svojinskog prava na društvenim produkcionim sredstvima i niko ne može... na nikakvoj samoupravnoj osnovi prisvajati proizvod društvenog rada«.

Šta to znači?

U periodu pre donošenja Ustavnih amandmana od 1971. godine, nosilac prava korišćenja je bilo preduzeće. Ono je istovremeno bilo osnovni subjekt u društveno-ekonomskim odnosima. Ustavnom reformom je došlo do bitnih promena u društveno-ekonomskim odnosima. Društvena pravna lica, subjekti društveno-ekonomskih odnosa, više ne predstavljaju organizacione oblike preko kojih se ostvaruje vršenje svojinskih prava. Ona više nisu nosioci svojinskih prava na društvenim sredstvima. Društvena svojina je osnov za vršenje jednog novog prava — prava rada društvenim sredstvima. Pravo rada društvenim sredstvima je ustavno, osnovno, neotuđivo i neprenosivo pravo radnika. Ono čini osnov društveno-ekonomskih odnosa u nas.

Pravo rada društvenim sredstvima radnici ostvaruju u osnovnoj organizaciji. Osnovna organizacija, kao organizacioni oblik, je otvorena zajednica udruženih radnika. Oni neposredno i ravnopravno, obavljajući privrednu ili drugu društvenu delatnost i radeći sredstvima u društvenoj svojini, ostvaruju svoja ekonomska i druga samoupravna prava i odlučuju o svim značajnim pitanjima društveno-ekonomskog položaja (čl. 13 st. 2 Zakona o udruženom radu).

Sam karakter društvene svojine i samoupravljanje određuju sadržaj prava rada društvenim sredstvima i njegovo vršenje. Radnici ovo pravo ne mogu vršiti individualno, već samo udruženi u osnovnoj orga-

nizaciji. Osnovna organizacija predstavlja asocijaciju slobodnih, ravnopravnih i udruženih radnika. Iako se pravo rada društvenim sredstvima ostvaruje u osnovnoj organizaciji, njegovo ostvarivanje se ne vrši u potpunosti samo u osnovnoj organizaciji, već i u drugim, višim oblicima udruživanja rada i sredstava. Jer, kako reče S. Carić, »neophodno je ostvariti neprekidnu povezanost ovlašćenja radnika u udruženom radu koja proističe iz prava rada društvenim sredstvima i u svim kasnijim integracionim i najsloženijim oblicima povezivanja u radu«. ¹⁹ Samo ovako, na ovaj način, moguće je ostvarivanje dijalektičkog jedinstva individualnog i opšteg, društvenog interesa.

Sadržina prava rada društvenim sredstvima predstavlja osnovni društveni odnos u našem društveno-ekonomskom sistemu. U vršenju prava koja čine sadržinu ovog prava radnici su slobodni, samostalni i ravnopravni. Međutim, to ne znači njihovu potpunu slobodu u vršenju prava rada društvenim sredstvima. Potpuna sloboda u vršenju ovog prava je nemoguća obzirom na činjenicu da u osnovi ovog prava, kao i društveno-ekonomskog sistema, leži društvena svojina na sredstvima za proizvodnju. Ona određuje vršenje ovog prava. Tako, »radnici u udruženom radu imaju pravo, obavezu i odgovornost da se, u svom, zajedničkom i opštem društvenom interesu, društveno i ekonomski celishodno koriste društvenim sredstvima i da ta sredstva stalno obnavljaju, uvećavaju i unapređuju« (čl. 13 st. 4 Zakona o udruženom radu).

3) »Pravo raspolaganja društvenim sredstvima društveno-pravnog lica je korelat prava rada, odnosno prava upravljanja društvenim sredstvima radnika i drugih radnih ljudi u tom društveno-pravnom licu, u ostvarenju kojeg prava radnici i drugi radni ljudi imaju prava, obaveze i odgovornosti u korišćenju i raspolaganju društvenim sredstvima kojima upravljaju, u skladu sa zakonom i svojim samoupravnim opštim aktima. U tom smislu, pravo raspolaganja društvenim sredstvima koje ima društveno pravno lice je zakonom utvrđeni pravni oblik ostvarivanja prava rada, odnosno prava upravljanja društvenim sredstvima, u pravnom prometu društvenih sredstava«. ²⁰ Pravu raspolaganja radnika u udruženom radu Zakon o udruženom radu posvećuje posebnu pažnju (čl. 230 i 231). Ono je, kao pravni institut, značajno za naš društveno-ekonomski sistem, posebno za pravni promet društvenih sredstava.

Kao nosioci prava raspolaganja radnici, udruženi u osnovnu organizaciju udruženog rada, ravnopravno i sporazumno odlučuju o sudbini sredstava (stvari, novčana sredstva i materijalna prava) i rezultatima svoga rada. Pravo raspolaganja sredstvima je neotuđivo pravo radnika. Niko im ga ne može oduzeti, niti ga oni mogu preneti na drugog. Međutim, iako donose odluke kojima vrše pravo raspolaganja, radnici u osnovnoj organizaciji ne istupaju na tržištu radi vršenja ovog prava. Njihovo istupanje u privrednom prometu, radi ostvarivanja pra-

---

¹⁹ Slavko Carić: Položaj radnika u udruženom radu i organizacije udruženog rada u pravnom prometu, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, 1979. god., br. 9, str. 4.

²⁰ Andrej Frimerman: Društvena svojina i samoupravljanje u udruženom radu, Beograd, 1979. god., str. 102.

va raspolaganja društvenim sredstvima, tehnički je neizvodljivo. U privrednom prometu istupaju organizacije udruženog rada. Zakon o udruženom radu izričito predviđa da »društvena pravna lica imaju pravo da u pravnom prometu društvenim sredstvima zaključuju ugovore i vrše druge pravne poslove u okviru svoje pravne sposobnosti« (čl. 243 st. 1).

Organizacije udruženog rada imaju pravo da istupaju u privrednom prometu (čl. 45 Ustava SFRJ i članovi 37 i 243 Zakona o udruženom radu). Međutim, pravni akti (Ustav SFRJ u članu 14 posredno, Zakon o udruženom radu u članu 244 stav 1 izričito) predviđaju da originerno pravo raspolaganja ima osnovna organizacija, kao asocijacija udruženih radnika. Jer, »u prometu društvenim sredstvima se u ime radnika pojavljuje njegova osnovna organizacija udruženog rada. I pravo raspolaganja društvenim sredstvima koje pripada osnovnoj organizaciji udruženog rada ne predstavlja nikakvo svojinsko pravo osnovne organizacije udruženog rada prema tim sredstvima, već se utvrđuje poseban društveno-ekonomski odnos prema tim sredstvima«.²¹ Samoupravnim sporazumom o udruživanju može se ustanoviti pravo raspolaganja društvenim sredstvima i za radnu organizaciju ili drugu organizaciju udruženog rada (čl. 244 st. 2 Zakona o udruženom radu). To znači, da pravo raspolaganja, u našem pravu, imaju sve organizacije udruženog rada. Za razliku od osnovne organizacije udruženog rada, koja kao asocijacija udruženih radnika ima najpotpunije pravo raspolaganja (osnovna prava raspolaganja je Ustav SFRJ i Zakon o udruženom radu — originerno pravo raspolaganja), druge organizacije udruženog rada (radna organizacija koja u svom sastavu ima osnovne organizacije, složena organizacija udruženog rada) imaju pravo raspolaganja ustanovljeno samoupravnim sporazumom o udruživanju (derivativno pravo raspolaganja).

Radna organizacija raspolaže sredstvima koja su radnici osnovnih organizacija, putem samoupravnog sporazuma o udruživanju udružili u radnu organizaciju. Udružena sredstva osnovnih organizacija«, »imovina« radne organizacije, se »samo uslovno prema trećim licima javlja kao samostalna imovina pravnog subjekta. U unutrašnjim odnosima ona ostaje, podeljena na delove, uvek imovina osnovnih organizacija, kako u svom prenetom delu, tj. delu koji je udružen na nivou preduzeća, tako i u delu uhvaćenom poslovanjem preduzeća«.²²

Samoupravnim sporazumom o udruživanju, pored pitanja udruživanja sredstava na nivou radne organizacije, mora biti regulisano pitanje namene udruženih sredstava (čl. 372 st. 1 Zakona o udruženom radu). Radnici u osnovnim organizacijama samoupravnim sporazumom o udruživanju određuju zajedničke ciljeve i interese koji će se ostvarivati na nivou radne organizacije. Radna organizacija ima pravo da raspolaže udruženim sredstvima i da ostvaruje zadatke koje su na nju prenele osnovne organizacije udruženog rada putem samoupravnog sporazuma

---

²¹ Ljubiša Milošević: Društvena sredstva u pravnom prometu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1981. god., br. XV, str. 62.

²² Vladimir Jovanović: Pravni subjektivitet osnovnih organizacija udruženog rada, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1973. god., br. 5, str. 4.

o udruživanju.²³ Isti je slučaj i sa složenom organizacijom udruženog rada.²⁴

Za preuzete obaveze radna organizacija, kao društveno pravno lice, odgovara sredstvima kojima raspolaže. Ona, dakle, mora raspolagati određenim društvenim sredstvima. Ne može postojati radna organizacija bez sredstava. Zato odredbe članova 251 st. 1 Zakona o udruženom radu treba posmatrati povezano. Međutim, smatramo da radna organizacija, kao društveno pravno lice, može pod određenim uslovima istupati na tržištu i bez sredstava. To je slučaj kada za obaveze radne organizacije odgovaraju neograničeno solidarno osnovne organizacije u njenom sastavu. U tom slučaju, radna organizacija, takoreći, ne mora raspolagati društvenim sredstvima. U odnosu na treća lica radna organizacija je, u ovom slučaju, jedinstvena. Za njene obaveze odgovaraju sve »njene« osnovne organizacije društvenim sredstvima kojima raspolažu. Zaštita trećih lica — poverilaca je maksimalna, a samim tim, sigurnost u privrednom prometu je veća.

---

²³ Samoupravni sporazum o udruživanju u radnu organizaciju fabriku obojenih metala »Đuro Salaj« Niš iz NIŠA.

čl. 73

Udružene osnovne organizacije obavezuju se da će udruživati sredstva radi ostvarenja ciljeva i unapređenja rada i poslovanja od zajedničkog interesa. Samoupravni sporazum o udruživanju osnovnih organizacija udruženog rada u radnu organizaciju duvanska industrija »Ništabak«, Niš.

čl. 47

Na nivou radne organizacije ne formira se niti raspoređuje dohodak. Sredstva fondova osnovnih organizacija mogu se udruživati radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva, programa razvoja i drugih zajedničkih aktivnosti na nivou radne organizacije.

²⁴ Samoupravni sporazum o udruživanju u složenu organizaciju udruženog rada »Mašinska industrija Niš« iz Niša.

čl. 28

Radi ostvarivanja ciljeva udruživanja utvrđenih ovim sporazumom i realizacije zajedničkih poduhvata utvrđenih srednjoročnim planom razvoja, efikasnijeg poslovanja i racionalnijeg korišćenja sredstava osnovne organizacije udruženog rada udružene u radnu organizaciju i radne organizacije bez osnovnih organizacija prihvataju obavezu da udružuju sredstva u okviru složene organizacije u cilju realizacije utvrđenih programa i planova. Samoupravni sporazum o udruživanju u složenu organizaciju udruženog rada »Elektronska industrija Niš« iz Niša.

čl. 66

st. 1. Osnovna organizacija udruženog rada preko svojih udruženih radnih organizacija su saglasne da u okviru Ei, programa razvoja i drugih zajedničkih aktivnosti udruže određena sredstva svog poslovanja, rezervnog fonda i fonda zajedničke potrošnje u zavisnosti od vrste aktivnosti.

Dr Dara Milenović
assistant

LES ORGANISATIONS DE TRAVAIL ASSOCIÉ EN TANT QUE SUJETS DU PROCESSUS ÉCONOMIQUE

R é s u m é

Dans le processus économique le plus souvent se présentent comme dujets les organisations de travail associé. A part les organisations de travail associé, les sujets du processus économique sont aussi les suivants: les organisations socio-politiques, les communautés socio-politiques, les communautés autogestionnaires d'intérêts, les communautés locales et les autres personnes morales sociales en matière des instruments sociaux qui sont gérés par les travailleurs dans cette personne morale sociale. L'objet de l'attention dans ce travail sont les organisations de travail associé (l'organisation élémentaire de travail associé, l'organisation de travail et l'organisation complexe de travail associé) en tant que sujets du processus économique. Dans le but de l'intégralité de l'exposé relatif aux organisations de travail associé en tant que sujets du processus économique, nous procéderons à l'analyse des sujets du processus économique dans la période allant de 1946 (quand la Loi élémentaire relative aux entreprises économiques d'Etat a été adoptée) jusqu'à aujourd'hui. Dans le but de formuler cet exposé avec clarté et précision nous l'avons développé en plusieurs parties, à savoir: 1) les sujets du processus économique d'après la Loi élémentaire relative aux entreprises économiques d'Etat de 1946, 2) les sujets du processus économique d'après la Loi élémentaire relative aux entreprises de 1965 et d'après le texte revu de la Loi élémentaire relative aux entreprises de 1968, 3) les sujets du processus économique d'après les Amendements constitutionnels de 1971 et d'après la Loi relative à la constitution et à l'enregistrement dans le registre judiciaire les organisations de travail associé et 4) les sujets du processus économique d'après la Constitution de la R. S. F. de Yougoslavie et d'après la Loi relative au travail associé.

